

(Əvvəli ötən sayımızda)

Jurnalda hadisələrin təsirini artırmaq üçün bir çox atalar sözü, məsəllər kinayə ilə əks mənada işlədilirdi. Məsələn: "Yaman yeyənin olsun, amma yaman deyənin olmasın"[6],"Sümüyü mənim əti sənin", "Olaçığa çarə yoxdur", "Təqdirətəqdır, yazıya pozu olmaz" [7] və s.

"Yaman yeyənin olsun, amma yaman deyənin olmasın" [6]adlı felyetonunda dövrün ziddəyyətləri, tamahkarlıq, pulpərəstlik tənqid olunurdu.

"Ari" jurnalı İran, Türkiyə və Qərbi Avropa ölkələri ədəbiyatına ciddi əhəmiyyət verərək ondan səmərəli istifadə etməyə çalışmışdır. "Əbülbəşər" imzası ilə dərc olunan "Suziqli röya" adlı bəhri-təvildə Azərbaycan və Şərqi xalqlarının ədəbiyyatının öyrənilmesi məsələsinə toxunur, Avropa və Asiya-nı müqayisə edir, Firdovsi, Sədi, Seyx Bəhayi, Əscədi, Mollayı Rumi, Qaani, Nizami Gəncəvi və bir çox başqalarının adını çəkir, onların ölməz əsərlərin-dən misallar götərilir. Qeyd olunur ki, "ruslar Qoqol, Puşkin, Tolstoy kimi sənətkarların əsərlərini dillər əzberi etmiş, onların xatirəsini müqəddəs tutmuş, qəbərlərine zinyət vermişlər"[1].

"Ari" jurnalında dərc olunan "Məcnun və Leyla-yı" islam və yaxud "Xəlifeyi-əsr" [6] məqaləsində

sədindən yaranmışdı. Qəzətin redaktoru Xədicə xanım Əlibəyova, naşiri Mustafa bəy idi. Qəzətin ha-misi isə dövrün böyük xeyriyyəcisi Hacı Zeynalabdin Tağıyev idi.

Azərbaycanın qüdrətli publisist-yazıcısı Yusif Vəzir Çəmənəzəminli ilk qadın məcmuəsinin çapdan çıxmazı münasibəti ilə Kiyevdən göndərdiyi təbrik məktubunda yazırı: "Xanımlar qəzetəsi dedikdə ən əvvəl "arvad məsələsi" yada düşür. "Arvad məsələsi" də insanlar üçün həyati və zəruri bir məsələdir"[9,.s.100].

Jurnalda münasibət birmənalı deyildi. Jurnalda "Dərdmənd" imzası ilə dərc olunan "Millət qabağa gələcək" adlı məqalədə qadın azadlığı kimi mü-hüm bir məsələnin həllində "İşiq" jurnalının tərəd-düdü mövqeyini tənqid edərək yazırı: "Bəli! Bir az da "İşiq"dan danışaq. "Avazı çox yaxşı gelir" yaxşıca şirin-şirin yazırlar və millət dərdinə qalırlar. Gör yadına nə düşdü; Molla Nəsrəddinin işləri: İnək almamışdan axurda yeyirdi". Bilmirəm bu "İşığı" kimlər oxuyacaq, Zəhrəbanu xala, ya ki, dabanı çatlaq xala.. bir də bir gül ilən bahar olmaz. Beş üç xalabacılar böyük şəhərlərdə şlyapalarının ignə-lərini uzadıb millət düzəltməkdən nə çıxar və xala-baçıların heç fikrinə düşərmi ki, kəndlərdə milyon-larca bacılar zülmət dəryasında əl çalurlar və nicat axtarırlar? Nə olar bizim millət düzəldən bacıları-mız, şlyapadan teatrarda, əl çəkub özlərini yetirələr

"ARI" JURNALININ NƏŞRİ TARİXİ VƏ ƏDƏBİ-İCTİMAİ MƏNZƏRƏ

islam ölkələrində baş verən siyasi hadisələr canlan-dırılaraq, neqativ hallar kəskin tənqid olunurdu.

Tanınmış şair Hacı Mirzə Hüseyn bəy Mirzə Kərim bəy oğlu Münşizadənin "Çakər" təxəllüsü ilə jurnalda çoxlu satiraları çap olunmuşdur. Hacı Mirzə Hüseyn bəy Münşizadə şair idi. "Çakər" təxəllüsü ilə ürəkaçan şeirlər yazırı. Təzkirəçi Mir Mühsün Nəvvab öz ünlü əsəri "Təzkireyi-Nəvvab"-da yazar: "Mirzə Hüseyn bəy Çakər ibn Mirzə Kərim bəy ibn Hacı Məhəmməd Qarabağın Şuşa əhlindən, Qurdular məhəlləsindəndir. Şuşada anadan olub. Farsca savadı var. Peşəsi tacirlikdir. Təxəllüsü Çakərdir." [11,.s.238]

Şair savadsız, köhnəpərəst, şəxsi mənafelərini üstün tutan qondarma din təmsilçilərini tənqid etməklə kifayətlənmir, onların iç üzünü, mənfur niyyətlərini böyük cəsarətlə açıb göstərir. Onun şeirləri ən çox mədəni gerilik, cəhalət əleyhinə yazılımışdır:

Ey müsəlmanlar hamı millətlər insan oldular, Elm, təhsil eyləyib cümlə səbəqxan oldular. Bəhrəmənd elm olub hikmətdə loğman oldular. Sahibi sənət olub məşhur dövran oldular.

Yatma qafıl bu qədər bidari-huşyar ol gözüm, Bu cəhalətdən ayıl bir ləhzə bidar ol gözüm. [3]

Jurnalın 2-5-ci nömrələrində "Qarinqulu bəy" imzası ilə "Mollaxanada oxuduqlarım" adlı felyeton çap olunmuşdur. Müəllif mollaxanalardakı təlim-tərbiyə əsulunu, şagirdlərə göstərilən fiziki cəza tədbirlərini, mollaların tamahkarlığını, eybəcərliklərini kəskin tənqid atəşinə tuturdu.

Ümumiyyətlə, avamlığı, geriliyi təsirli üsullarla tənqid edən "Ari" jurnalı maarif və mədəniyyət uğrunda mübarizə aparırdı.

Azərbaycanda nəşr olunmuş satirik jurnallarda olduğu kimi, "Ari" jurnalında da mükələmlər və səhnəcik janrından geniş istifadə edilirdi. "Ari" satirik jurnalında aşağıdakı səhnəciklər, mükələmə-söhbətlər dərc olunmuşdur: "Qul Məhəmməd və Kəblə xan"(№ 1) "Molla Pərsəq və Çəşməli"(№1), "Daşdəmirlə Dəmirqaya"(№ 4), və s. ictimai-siya-si məsələlər, dil məsələsi, sosial problemlər satirik üslubda oxuculara çatdırılırdı. Jurnalın 1911-ci il 11-12-ci nömrələrində "Əhmədəli ilə Bəybala"nın söhbəti adlı satirik səhnəcikdə dumaların fəaliyyətdən, müftəxorluq və soyğunçuluqdan bəhs edilirdi.

Qızların təlim-tərbiyəsinə maneələr töredilməsi ilə bağlı məsələlər "Ari" jurnalının əsas tənqid hə-dəflərindən biri idi. Jurnalda qadın problemlərinə toxunan ilk qadın mətbət orqanı olan "İşiq" jurnalının işiq üzü görməsi cəmiyyətdə böyük səs-küy doğurmuşdu.

Qəzet o zaman müsəlman həyatının ən ağırli bir sahəsi, qızların təhsilə cəlb olunmasına səy göstərilməsi, qadınların öz hüquqlarını dərk etməsi, anaların övladının tərbiyəsilə ciddi məşğul olması məq-

ırqaq olanlara və əllərini uzadıb öz bacılarını xilas edələr. Bu bir böyük və savab işidi. Onda demək olar ki, doğrudan millət düzələr".[2]

1912-ci ildə "İşiq" qaranlıq mühitin, cəhalətin qurbanı oldu. Cəmi iki il ömür sürməsinə baxma-yaraq, "İşiq" məcmuəsi Azərbaycan mətbuatı tarixində qadın mətbuatının əsasını, bünövrəsini qoyma.

"Ari" jurnalında ədəbi üsullardan, satira janrlarından da istifadə edirdi. "Teleqraf xəbərləri", "Bakı xəbərləri", "Telefon xəbərləri", "Poct qutusu" başlıqları altında bir neçə yazı dərs edilirdi. İm-zasız olan və həcmə bir neçə sətirdən ibarət olan bu yazılar böyük təsir gücüne malik idi.

Bu xəbərlər ölkənin daxili və xarici həyatının müxtəlif cəhətlərini işıqlandırırdı. "Telefon xəbərləri" ümumi başlığından sonra konkret yer adları ilə bağlı xəbərlər gəlirdi.

Jurnalda "Telefon xəbərlər" başlığı altında dərc olunan xəbərlərdə bir çox ölkə, şəhər və əyalət -lərdə baş verən məlumatlara geniş yer verilirdi. "Telefon xəbərlər"də İstanbul, Vyana, Petrovski, Berlin, Odessa, Tehran, Ordubad, Tiflis, Salyan, Qu-ba, Maştaga və s. yerlərdə baş verən hadisələr xə-bərlərin əsas mövzusuna əvərilirdi. Məsələn:

Tehran- Məclisə üzvlər hamısı ayağa qalxub biz də Bolqariyalılardan geri qalmayıb qoşunu artıqma-liyiq dedilər.

Ordubad- Məşhur Cəlil Bağdadbəyov xəbər ve-rir ki, bu zamanda Bakıya gəlib Balaxanı camaatına teatr üçün satdığı biletlərin ya pulunu geri qaytarıvən və yainki öz iştirakı ilə "Köhne qəbiristan" faciesini tamaşaşa qoyub milləti aylıtsın.

İran- Müsəlman qiraətxanəsi çox dar olduğuna görə söküb vüsətləndirmək istiyorlar.

Bakı-Mustafa bəy Əlibəyov cənablarının "Səda"-da ki açıq məktubuna müsəlmanlardan çoxu səs ve-rib və əməl elədilər.[5]

"Ari" satirik jurnalında müxtəlif məzmunda elanlara rast gəlirik. Bu rubrikaya çapdan yenice çıxmış kitablar, xəstəxanalar, restoranlar, teatr və iş elanları və s. daxil idi.

Jurnalda yenice çapdan çıxmış kitabların satışı ilə bağlı elanlar da diqqəti cəlb edir:

Elanda deyilir: Məktəb cocuqları için ən sadə li-san ilə yazılmış əxlaqi hekayədir. Müəllif və naşiri: Cəfər Bünyadzadə. Çapdan çıxıb satılır: Bakı. "Sə-da" qəzeti və "Ari" jurnalının idarələrində 12 səhi-fəsi hazır olub. Qiyməti 2 qəpikdir"[3].

Jurnalın özü haqqında verdiyi elanlar "Ari"nın abunə dəftəri başlığı altında dərc olunurdu. Elan: Bakıda: İllik 1 manat 20 qəpik. Sair şəhərlərde: 2 manat 50 qəpik. Məmalik əcnəbəyi: 3 manat 50 qə-pik. Tək nüsxəi Bakıda 5 qəpik. Ancaq bu qiymətlər abunə olmaq istəyən müştərilərə məxsusdur. Qa-baqlan abunə pulun göndərmiş müştərilərə ilin axı-rınadək jurnalımız göndəriləcək[4].

Jurnalda Bakıda gündəlik nəşr olunan ədəbi, fənni, siyasi "Səda" qəzətinin 1911-ci il üçün abu-nə yazılışı elanları da əsas yer tuturdu.

Yurnalda satirik məzmunlu elanlara da rast gəl-mək mümkündür. Cox vaxt ictimai bir bələni satirik üslubda oxuculara çatdırmaq mümkün olurdu.

Elan: "Bu günlərdə Suraxanski küçədə olan mütt-rib fabrikasına Aşqabaddan naloj-platoj ilə bir dəstə cəngi gəlibdir. Xalıq edənlər yuxarıdakı adresə rücu etsinlər. Telefon nömrə iki milyon" [4].

"Ari" jurnalının abunə və satış məsələləri vəkil-lər vasitəsilə həyata keçirilirdi. Jurnalın xeyli sayıda müvəkkilləri olmuşdur. Yurnalda məcmuəni şəhər-lərdə satdırın və abunə qəbul edən şəxslərin siyahısi dərc olunmuşdur:

İrvanda:- Məhəmməd Sadiq Axundovun kitab fırus mağazası; Tiflisde:-Məhəmmədzadənin kitab fırus mağazası; Gəncədə:"Mədrəsə" kitabxanasının sahibi Yusif bəy Yusifbəyov; Aşqabadda:Mirəhməd Mirdadaşzadə; Petrovskidə: İbrahim Dadaşov; Lən-kəranda: İbrahim Xəlil Əsizadənin bu sahədə böyük xidmətləri olmuşdur[7].

Beləliklə, Azərbaycan satirik ədəbiyyatının inkişaf etdirilməsində "Ari" jurnalı özünə məxsus möv-qeyə malik olmuşdur. "Ari" jurnalı 1910-1911-ci il-lərin həqiqətlərini, dövrün ictimai-siyasi mənzərəsi-ni real faktlarla bədii-publisistik tərzdə əks etdirmişdir.

**Dilbər RZAYEVA,
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Ədəbiyyat İnstитutu
Mətbuat tarixi və publisistika şöbəsi,
elmi işçi**